

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДЯКОВ ВОЛОДИМИР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.154

**ГНОСЕОЛОГІЧНА І ПРАВОВА ПРИРОДА
ВИПРАВДУВАЛЬНОГО ВИРОКУ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент НАПрН України
Шумило Микола Єгорович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри правосуддя

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Капліна Оксана Володимирівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінального процесу

кандидат юридичних наук, доцент
Рожнова Вікторія Василівна,
Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінального процесу

Захист відбудеться «28» квітня 2017 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.05 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал №12.

Автореферат розісланий «28» березня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. П. Сиза

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із головних завдань кримінального судочинства є недопущення засудження невинуватих, вирішення якого має відбуватися в судовому процесі у рамках належної правової процедури у формі законного, обґрунтованого й умотивованого виправдувального вироку.

Статистичні дані свідчать про те, що сучасний стан відправлення вітчизняного правосуддя порівняно з розвиненими європейськими юрисдикціями характеризується вельми низькою часткою виправдувальних вироків. В Україні цей показник останніми роками становить менше відсотка від загальної кількості вироків (2009 – 0,23%; 2010 – 0,22%; 2013 – 0,3%; 2014 – 0,77%; 2015 – 0,94%).

Навіть таке мізерне зростання у судовій практиці кількості виправдувальних вироків слід оцінювати як показник *позитивних* зрушень вітчизняного правосуддя, яке перебуває у стані реформування. Водночас, це є тривожним індикатором соціальної та юридичної розбалансованості мегамашини кримінального судочинства, коли мають місце факти незаконного кримінального переслідування осіб, а також порушення їхніх конституційних прав і свобод, законних інтересів.

Такий стан справ зумовлений негативним впливом низки як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Приміром, у чинному КПК України не вирішено *фундаментальне* за своєю практичною вагою питання остаточного розподілу між учасниками кримінального провадження функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи *in merito*. У стадії досудового розслідування, на жаль, залишається *слідчий порядок* формування доказової бази і прийняття процесуального рішення про формулювання підозри та обвинувачення. Аналіз слідчої та судової практики переконливо показує, що причинами ухвалення виправдувальних вироків є, зокрема, порушення органами розслідування процесуальної форми збирання доказів, їхня недостатність і неузгодженість, невміння працювати зі *стандартами доказаності* під час формування та формулювання підозри і обвинувачення, помилки у кримінально-правовій кваліфікації передбачуваного злочину тощо. Унормування підстав ухвалення виправдувального вироку також видається надміру ускладненим, що відкриває певні можливості для неконтрольованого суддівського розсуду. Не варто забувати, що на прийняття таких рішень неабияк і далі впливають сформовані в добу радянської політичної юстиції практики й узвичаєння так званого “карального ухилю”, які чудово прижилися в атмосфері правового нігілізму, що панує нині в Україні. Часто це проявляється у зневажливому ставленні до правової позиції сторони захисту, нехтуванні положеннями засад презумпції невинуватості та змагальності.

Дані аналізу судової діяльності вказують на ігнорування багатьма суддями правових позицій і рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що також є однією із причин низького відсотку виправдувальних вироків. Ухваленню таких вироків серйозно заважає, як це не сумно констатувати, і брак належної фахової, а особливо *гуманітарної компетентності* у владних суб'єктів кримінального процесу.

У різні роки окремим аспектам проблеми, що розглядається, приділяли увагу українські та зарубіжні науковці: В. М. Абрамова, Г. І. Алейніков, Н. Ф. Вороніна, М. М. Вопленко, Ю. М. Грошевий, В. П. Гмирко, З. З. Зінатулін, К. Б. Калиновський,

О. В. Капліна, О. М. Коваль, І. І. Котюк, Н. І. Клименко, О. П. Кучинська, О. М. Ларін, І. М. Лузгін, П. А. Лупинська, М. М. Михеєнко, Ю. В. Охотіна, М. І. Пастухов, М. А. Погорецький, І. Л. Петрухін, М. М. Полянський, О. П. Попов, В. В. Рожнова, В. М. Савицький, В. К. Случевський, О. В. Соколов, М. С. Строгович, В. Т. Томін, А. І. Трусов, І. Я. Фойницький, Р. Д. Хашимов, Ю. Ю. Чурилов, О. Г. Яновська та інші дослідники.

Разом із тим в українській процесуальній науці питання стосовно системи пізнавальних та юридичних передумов, що зобов'язують суд ухвалити виправдувальний вирок, ще не були предметом самостійного комплексного наукового дослідження.

Ці, а також деякі інші чинники зумовлюють *актуальність* обраної здобувачем теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційного дослідження розроблено в контексті реалізації положень указів Президента України “Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів” від 10 травня 2006 року № 361/2006, “Про концепцію реформування кримінальної юстиції в Україні” від 8 квітня 2008 року № 311/2008 та відповідно до пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011-2015 рр., ухвалених Національною академією правових наук (рішення від 24 вересня 2010 р. № 14-10), планів науково-дослідних робіт юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за напрямом досліджень юридичного факультету “Доктрина права в правовій системі: теоретичні та практичні аспекти” (номер теми 11БФ042-01, державна реєстрація 01111u008337), а також кафедри правосуддя. Тему дисертації затверджено вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 17 грудня 2012 року (протокол № 4) й уточнено 28 березня 2016 року (протокол № 7).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є напрацювання системних процесуальних засобів, спрямованих на забезпечення права людини на виправдувальний вирок у разі невиконання стороною обвинувачення юридичного обов'язку довести обвинувачення “поза розумним сумнівом”.

Зазначена *мета* зумовила потребу вирішення таких *задач*:

- обґрунтувати зміст і функцію поняття “виправдання” в контексті теоретичних процесуальних конструкцій “мета”, “завдання” та “призначення” кримінального провадження;

- вдатися до критичного аналізу змісту функції засади змагальності у чинному КПК України в забезпеченні рівності сторін під час дослідження ними й судом доказів як головної передумови ухвалення виправдувального вироку;

- дослідити стан декларованої та фактичної незалежності сучасного українського суду в контексті європейських стандартів забезпечення справедливого правосуддя;

- виявити проблемні ситуації, які виникають у процесі ухвалення виправдувального вироку, та запропонувати варіанти їх вирішення;

– дослідити епістемологічні питання руху процесуального знання про факти й обставини кримінального правопорушення від “імовірного” до “вірогідного” як пізнавальної передумови ухвалення судом виправдувального вироку;

– визначити змістове наповнення таких функціональних понять, як “помилка” та “кримінальне процесуальне правопорушення” у кримінальному процесі.

Об’єктом дослідження є проблемна ситуація вітчизняного правосуддя в кримінальних справах, що склалась у діяльності судів першої інстанції в контексті ухвалення виправдувальних вироків.

Предметом дослідження є гносеологічна і правова природа виправдувального вироку.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач і досягнення мети застосовувався комплекс загально- та спеціальнонаукових методів. Логічні методи *аналізу, синтезу, індукції та дедукції* дали змогу дослідити гносеологічне підґрунтя та правові питання ухвалення виправдувального вироку (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). *Системно-структурний метод* був плідним у дослідженні змісту та функції понять “помилка” та “кримінальне процесуальне правопорушення” у кримінальному процесі, а також допоміг дослідити рух процесуального знання від “імовірного” до “вірогідного” у кримінальному провадженні (підрозділ 1.1, 1.3). Застосування *формально-юридичного методу* вможливило розкрити зміст і функцію поняття “виправдання” в аспекті досягнення мети кримінального провадження (підрозділ 2.1). *Метод моделювання* дав змогу визначити шляхи вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині забезпечення рівності сторін захисту та обвинувачення на стадії досудового розслідування (підрозділ 2.2). У роботі також застосовувався *історико-правовий метод*, що дозволило авторові з’ясувати причини формування та існування карального ухилу в юридичній ментальності суддівського корпусу України (підрозділ 1.2). *Порівняльно-правовий метод* застосовувався для порівняльного аналізу положень Конституції України, міжнародно-правових документів, законодавства зарубіжних країн, КПК України, Закону України від 2 червня 2016 р. “Про судоустрій і статус суддів” та інших нормативних актів, які регламентують порядок досудового розслідування, судового розгляду, а також визначають процесуальні права та гарантії підозрюваного (обвинуваченого). Цей метод допоміг також визначитися з основними напрямками подальшого вдосконалення положень чинного законодавства України, спрямованих на забезпечення встановленої стандартами доказаності якості процесуального знання про факти та обставини кримінального провадження, забезпечення реальної рівності сторін захисту та обвинувачення, дієвого захисту прав і свобод людини, процесуальної якості судових рішень, у тому числі й виправдувальних вироків (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2), та ін.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження становлять: дані аналізу 118 виправдувальних вироків, ухвалених протягом 2014–2016 років, а також результати анкетування 98 суддів. У ході роботи над дисертаційним дослідженням проаналізовано 29 справ, що розглядалися в Європейському суді з прав людини, стосовно застосування статей 3, 5, 6, 8 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Крім того, використано власний досвід практичної роботи автора у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні *комплексним* дослідженням проблемної ситуації українського правосуддя у кримінальних справах, що склалась у діяльності судів першої інстанції у зв'язку з ухваленням ними виправдувальних вироків; у роботі обґрунтовано низку концептуальних, важливих для теорії та практики понять, положень, висновків і рекомендацій, одержаних автором *особисто*, серед яких *найсуттєвішими* є такі:

вперше:

– дано характеристику виправдувальному вироку як, з одного боку, результату *негативної оцінки* суду виконання стороною обвинувачення юридичного обов'язку, встановленого для неї ст. 62, п. 2 ч. 1 ст. 129 Конституції України, ч. 2 ст. 17 КПК України, довести винуватість особи поза розумним сумнівом, а з іншого, – як *позитивного результату* виконання судом свого юридичного обов'язку – виправдати особу, винуватість якої не доведено стороною обвинувачення в рамках належної правової процедури;

– обґрунтовано, що *юридичною підставою* ухвалення судом виправдувального вирок є встановлений *факт невиконання* стороною обвинувачення *юридичного обов'язку* довести винуватість особи поза розумним сумнівом; невиконання згаданого вище обов'язку є, як правило, сукупним наслідком скоєння стороною обвинувачення кримінально-процесуальних правопорушень та помилок різноманітної природи;

– доведено, що до ухвалення вироку суду процесуальне знання про факт вчинення злочину конкретною особою та її винуватість презюмується *ймовірним* з огляду на *інквізиційний (слідчий) спосіб* його виготовлення й підлягає подальшій перевірці в суді першої інстанції у рамках змагальної процедури; усвідомлення цього факту закладає поліваріантність судової перспективи вирішення справи, тобто *рівновеликої* можливості ухвалення як виправдувального, так і обвинувального вирок;

– зроблено висновок про те, що *процесуальність* знання у кримінальному провадженні як його стадійний рух від імовірного до вірогідного характеризує ступені кваліфікації епістемологічних результатів пізнавальної діяльності у встановленні фактів і обставин вчиненого правопорушення як процесу послідовного розв'язання невизначеності щодо існування/не існування *factum probandum*. Тому цілком виправдано в чинному КПК України початок кримінального провадження обґрунтовується імовірним знанням про правопорушення та особу, яка його вчинила. Відтак дисертант обґрунтовує наукову позицію, відповідно до якої машина кримінального процесу *врухомлюється* не подією злочину, а навпаки – потребою довести, чи мало місце правопорушення та хто його вчинив;

– доведено нагальну потребу розмежування фундаментальних теоретичних процесуальних понять *призначення, мета і завдання* кримінального процесу. У зв'язку з цим обґрунтовується положення, що поняття “призначення кримінального процесу” має вказувати на його *соціальну функцію* в механізмі державі – забезпечувати захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень. “Безпосередня мета кримінального провадження” означає іншу функцію – встановлення органом судової

влади юридичного факту доведеності чи недоведеності обвинувачення в суді першої інстанції, аби кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Відповідно поняття “завдання кримінального процесу” має нормативно вказувати на перелік послідовних кроків, які треба зробити, щоб досягти поставленої мети – здійснити швидко, повне й неупереджене розслідування і судовий розгляд кримінального провадження, застосувати до кожного учасника кримінального провадження належну правову процедуру;

– обґрунтовано положення про те, що в контексті функції засади змагальності діяльність сторони захисту зі спростування предмета обвинувачення відбувається шляхом його *заміщення* предметом *виправдання* з використанням логічних засобів діяльності доказування – сукупності інтелектуальних операцій із виявлення хибності або необґрунтованості обвинувальної тези, її аргументів та демонстрації;

– доведено, що діяльність сторін обвинувачення та захисту з дослідження доказів у судовому розгляді можна умовно поділити на два етапи: процедури з *легалізації* судових доказів та визначення їхньої *переконливості* в обґрунтуванні обвинувальної тези. Відтак пропонується у чинному КПК України унормувати *процедуру легалізації* доказів і відмови у визнанні *матеріалів* досудового розслідування *судовими доказами*;

– встановлено редакційну і змістову розбіжності між *реабілітаційними* підставами закриття кримінального провадження (пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України) і підставами *ухвалення виправдувального вироку* (пп. 1-3 ч. 1 ст. 373 КПК України), що на практиці спричиняє їх неоднакове застосування при ухваленні виправдувальних вироків. У зв’язку з цим пропонується викласти п.п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України в такій редакції: “Кримінальне провадження закривається, *якщо не встановлено*, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому підозрюється особа; 2) кримінальне правопорушення вчинене підозрюваним; 3) у діянні підозрюваного є склад кримінального правопорушення”;

– запропоновано з метою більш чіткого розподілу функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи по суті надати право закривати кримінальне провадження у порядку, передбаченому ст. 284 КПК України, і звільняти особу від кримінальної відповідальності згідно з вимогами ст. 288 КПК України *винятково* слідчим суддею;

удосконалено:

– визначення “помилка” в кримінальному процесі, котре пропонується розуміти як *невідповідність* знання суб’єкта, що здійснює кримінальне провадження, досліджуваному об’єкту; вона зумовлена несвідомим формуванням хибних висновків за результатами оцінки викривленої інформації, рівнем його професійної правосвідомості, браком спеціальних знань, життєвого та/або професійного досвіду, а також його особистісними якостями. Одночасно наголошується, що хибне уявлення суб’єкта, який здійснює кримінальне провадження, може також зумовлюватися складністю об’єкта пізнання недосконалістю засобів діяльності доказування;

– положення, що помилки у кримінальному провадженні мають неусвідомлений характер і є результатом добросовісної омани юристів у процесі пізнавальної діяльності та ухваленні процесуальних рішень;

– тезу, що використання в нормах кримінального процесуального законодавства, яке регулює діяльність органів розслідування і слідчого судді (суду) до ухвалення вироку суду, словосполучень “заяви і повідомлення про злочин” (ст. 214 КПК України), “кримінальним правопорушенням завдано шкоди” (ст. 55 КПК України), “заряджають” юристів енергетикою обвинувального ухилу і порушують вимоги засади презумпції невинуватості;

– положення щодо забезпечення *однаковості* слідчої і судової практики на усіх етапах кримінального провадження у справі й запропоновано доповнити ст. 89 КПК України частиною четвертою, яка би встановлювала *процедуру* визнання доказів недопустимими;

– пропозицію уточнити редакцію ст. 417 КПК України, де вказати, що суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені пунктами 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України, зобов’язаний скасувати обвинувальний вирок суду першої інстанції та ухвалити виправдувальний вирок. У зв’язку з цим пропонується уточнити редакцію ст. 440 КПК України в якій зазначити: “Суд касаційної інстанції, встановивши обставини, передбачені пунктами 1-3 ст. 284 цього Кодексу, скасовує обвинувальний вирок і повертає кримінальну справу до апеляційного суду для ухвалення виправдувального вироку”;

– на підставі аналізу відповідних теоретичних положень і нормативних вимог щодо підстав ухвалення виправдувальних вироків та вивчення їх змісту зафіксовано особливості мотивації ухвалення виправдувального вироку залежно від підстав, передбачених ст. 373 КПК України;

набули подальшого розвитку:

– доведено, що, оскільки суд першої інстанції за розглядом представленого прокурором обвинувачення має ухвалити лише виправдувальний або обвинувальний вирок, існує нагальна потреба розширити перелік підстав для ухвалення виправдувального вироку. У зв’язку з цим ч. 2 п. 1 ст. 373 КПК України пропонується викласти в такій редакції: “Виправдувальний вирок також ухвалюється: 1) у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення за умови відмови потерпілого від його підтримання; 2) якщо в суді встановлено, що: а) набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою; б) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; в) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення”;

– наукова позиція, що причинами формування та існування обвинувального ухилу в суддівському корпусі України є: деформація правосвідомості, зумовлена історичними традиціями слідчого процесу радянської доби; недосконалістю інститутів кримінального процесуального права; необ’єктивністю прокурорів; труднощами процесу пізнання; впливом на судову діяльність громадської думки;

обвинувальне спрямування системи підготовки у відомчих навчальних закладах; формування суддівського корпусу за рахунок поповнення колишніми співробітниками правоохоронних органів;

– положення наукової моделі предмета виправдання, запропонованого В. О. Попелюшком, в частині його структуризації за загальним і конкретним критеріями, а також залежно від підстав ухвалення виправдувального вироку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертаційній роботі теоретичні узагальнення, висновки й пропозиції можуть бути використані:

– у *законотворчій сфері* для внесення змін і доповнень до ст. 127 Конституції України, статей 2, 3, 89, 284, 373, 417, 440 КПК України, статей 65, 69, 70 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”; для вдосконалення інших законодавчих та відомчих нормативно-правових актів України;

– у *науково-дослідницькій сфері* для подальшої наукової розробки гносеологічного підґрунтя та правової природи ухвалення виправдувального вироку;

– у *практичній діяльності* органів досудового розслідування, прокуратури, місцевих, апеляційних та касаційного судів;

– у *навчальному процесі* під час підготовки навчально-методичних матеріалів, викладання курсу кримінального процесу України у вищих навчальних закладах України.

Окремі положення дисертації застосовуються в навчальному процесі Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт впровадження від 14 жовтня 2016 року), під час підготовки працівників апаратів Верховного Суду України (акт впровадження від 21 вересня 2016 року № 161-3403/0/8-16) та Апеляційного суду Херсонської області (акт впровадження від 16 вересня 2016 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях “Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення” (Київ, 2014 р.), “Публічне адміністрування в сфері органів внутрішніх справ” (Київ, 2015 р.), “Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку” (Харків, 2016 р.), “Актуальні питання правової теорії та юридичної практики” (Одеса, 2016 р.), “Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні” (Львів, 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у 15 публікаціях автора, зокрема, 10 – у наукових статтях, з них 7 – у вітчизняних фахових наукових виданнях, 2 статті в іноземних фахових виданнях та 5 – тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, якими об’єднано дев’ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 258 сторінок, у тому числі основний текст – 216 сторінок та список використаних джерел з 380 найменувань на 42 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації; визначено зв'язок з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію та впровадження, а також щодо кількості публікацій, структури й обсягу роботи.

У **першому розділі “Пізнавальне підґрунтя ухвалення виправдувального вироку”**, який складається з трьох підрозділів, досліджено актуальний *стан* наукових розробок, присвячених питанням пізнавального підґрунтя ухвалення виправдувального вироку; вивчено передумови виникнення помилок і процесуальних правопорушень у кримінальному провадженні; сформульовано власну наукову *позицію* щодо змісту цих понять; піддано аналізу зміст *основних* чинників, що впливають на внутрішнє переконання судді; наводяться аргументи щодо доконечної потреби *усунення* факторів, котрі прямо чи опосередковано впливають на формування ідеологем та практик обвинувального ухилу в науці, законодавстві та практиці; сформовано авторську *позицію* щодо фундаментальних теоретичних визначень “імовірність” і “вірогідність” та можливостей їхнього застосування в теорії кримінального процесу; науково обґрунтовано *пропозиції* стосовно шляхів подолання карального ухилу та правового нігілізму в кримінальному процесі та підвищення ефективності доказування у кримінальному провадженні.

У підрозділі 1.1 “*Пізнавальні передумови помилок і правопорушень у кримінальному процесуальному пізнанні*” в контексті специфіки пізнання у кримінальному процесі України досліджуються джерела виникнення помилок і вчинення процесуальних правопорушень у кримінальному провадженні, їхнє місце та роль у процесі пізнання, співвіднесеність, а також уточнено формулювання визначень “помилка” та “правопорушення”.

У дисертації зазначається, що процес доказування у кримінальному суді в його “штатній” іпостасі спрямовано передусім на обстоювання висновку обвинувальної влади про встановлення нею *головного факту*, тобто наявності або відсутності кримінального *правопорушення*, а також *винуватості* конкретної особи в його вчиненні. Проте в нечисленних “прикрих” випадках ситуація в суді (близько 1% від загальної кількості кримінальних справ) таки виходить з річища, второваного для неї обвинувальною владою, коли вона дістає від суду гоголівський “репріманд несподіваності” – виправдувальний вирок.

Невиконання стороною обвинувачення *обов'язку доведення* в суді заявленої обвинувальної тези, як показують теоретичні дослідження, зумовлено, передусім, причинами *гносеологічного* характеру, притаманними для суб'єктів доказування (*humanum errare est*). Вони можуть проявлятися як у формі кримінальних процесуальних *правопорушень*, так і у формі *процесуальних помилок*. Останні різняться своєю пізнавальною й юридичною природою, хоча в наукових джерелах ці явища часто безпідставно *ототожнюються* (В. І. Власов, А. Б. Соловйов, С. А. Шейфер та інші вчені). Немає єдності у поглядах науковців на правове і пізнавальне походження помилок. У зв'язку з цим в дисертації аналізуються поняття

“помилка” у філософії, психології, медицині, філології та праві (Ф. А. Селіванов, П. С. Заботін, К. К. Платонов, О. В. Узунова, О. Х. Трахтенберг, В. О. Котюк, Н. І. Клименко), а також проводиться їх зіставлення з феноменом *правопорушення*. Це дало дисертантові можливість визначити і певним чином характеризувати їх як самостійні дефекти кримінального провадження. З гносеологічного погляду їх об’єднує *спільна* ознака – результат неправильного встановлення фактичних обставин чи їх правової оцінки. Як констатує дисертант, процесуальне правопорушення є усвідомлене, винне, суспільно-небезпечне діяння, вчинене суб’єктом кримінальних процесуальних правовідносин у порушення вимог кримінального процесуального законодавства, яке завдає шкоди правам і законним інтересам учасників процесу. Вивчення 118 кримінальних проваджень переконливо засвідчило, що причиною ухвалення виправдувальних вироків у 80 % випадків є кримінальні процесуальні правопорушення, вчинені органами досудового розслідування.

У роботі обґрунтовується висновок, що на відміну від кримінального процесуального правопорушення *пізнавальні помилки* у процесі доказування мають *неусвідомлений характер*. Вони зумовлюються як *атрибутивними* властивостями суб’єктів доказування (особистісні якості), так і впливом на функціонерів кримінального судочинства діяльнісних чинників (позиційні та процесуальні інтереси, професійні знання, досвід). Помилки також можуть бути спричинені *складністю* дослідження фактів і обставин передбачуваного злочину й недосконалістю засобів їхнього встановлення (20 % від числа проаналізованих кримінальних справ).

У підрозділі 1.2 “*Вплив суб’єктивного фактора на процес і результати пізнання в кримінальному провадженні*” досліджено основні фактори, які впливають на внутрішнє переконання юристів, а в першу чергу – феномен *обвинувального ухилу* у діяльності органів досудового розслідування. У дисертації стверджується, що причинами існування обвинувального ухилу у розслідуванні злочинів є *деформація* правосвідомості агентів обвинувальної влади (слідчих і прокурорів), зумовлена *інквізиційним способом організації* кримінального процесу доби СРСР, недосконалістю кримінального процесуального законодавства, навчанням правників у спеціальних навчальних закладах системи МВС, СБУ, прокуратури та поповненням суддівського корпусу колишніми працівниками правоохоронних органів.

Обґрунтовується висновок, що на процес і результати доказування у кримінальному провадженні впливають функції його учасників. У дисертації наголошується, що брак процесуальних противаг і стримувань може спричинити виникнення обвинувального або виправдуального ухилів. Щоб мінімізувати негативний вплив зазначеного чинника, законодавець передбачив розподіл функцій обвинувачення, захисту і судового розгляду та заборонив перекладати їх на один орган і службову особу (частини 1–3 ст. 22 КПК України).

Проте ригоризм цього нормативного веління в чинному КПК України не знайшов свого послідовного втілення. Приміром, має місце поєднання функцій обвинувачення й захисту на стадії досудового розслідування (ч. 2 ст. 9, п. 4, 5 ч. 1

ст. 91, п. 7 ч. 1 ст. 284, п. 6 ч. 2 ст. 291 КПК України). Крім цього, прокурора одночасно наділено повноваженнями з розслідування злочинів і наглядом за додержанням законів органами досудового розслідування, він також є для останніх організатором і процесуальним керівником, а ще виконує функцію обвинувачення (ст. 36 КПК України). Слідчий є службовою особою органу розслідування і стороною обвинувачення (ст. 40 КПК України).

Присутність цих функцій у процесуальних статусах слідчого і прокурора призводить до обвинувального ухилу досудового розслідування з його неповнотою та упередженістю у формулюванні підозри й обвинувачення, що спричиняє ухвалення виправдувальних вироків. З огляду на це дисертант підтримує позицію Л. В. Головка, який пропонує для забезпечення юридичної процедури розслідування розподілити функції між не підпорядкованими одне одному органами: *функція розслідування* – судовий орган в особі судового слідчого, *обвинувачення* – прокурор, і *судового розгляду* – суд.

Цій меті, на думку дисертанта, має також слугувати запровадження в практику *стандартів доказування* (обґрунтована підозра, достатність доказів, доказаність поза розумним сумнівом). Важливе значення для формування внутрішнього переконання мають також *етичні норми*, зокрема, совість як критерій самооцінки, самоконтролю за результатами доказування (Ю. М. Грошевий). У дисертації наголошується, що правосвідомість, знання і досвід юристів формуються у відповідному середовищі. Тому дисертант пропонує в законі “Про судоустрій і статус суддів”: встановити мінімальний віковий ценз для суддів – 35 років; заборонити обіймати посади судді випускникам відомчих навчальних закладів Національної поліції та прокуратури України, а також тим фахівцям, котрі останні три роки працювали у спеціально уповноважених підрозділах по боротьбі з корупцією в органах прокуратури, Національної поліції (МВС), податкової міліції, Військової служби правопорядку, у Збройних Силах України та в митних органах.

У підрозділі 1.3 “*Формування процесуального знання від імовірного до вірогідного як шлях послідовного розв’язання невизначеності в кримінальному провадженні*” проаналізовано правові позиції вітчизняних та радянських науковців стосовно проблеми ймовірного і вірогідного знання у кримінальному провадженні, з’ясовано співвідношення зазначених понять між собою та з іншими поняттями, сформовано авторську *позицію* щодо фундаментальних теоретичних понять “імовірність” та “вірогідність” та можливостей їхнього застосування в теорії та практиці кримінального процесу.

На основі аналізу наукових джерел (Л. Є. Владіміров, В. К. Случевський, М. С. Строгович, А. І. Трусов, Я. В. Жданова) викладається логічна характеристика кримінально-процесуального знання. Доводиться, що відомості, одержані до ухвалення вироку, є ймовірними з усіма пізнавальними наслідками, що впливають з цієї пізнавально-процесуальної презумпції (потенційна неповнота, існування припущень, невизначеність щодо головного факту кримінального провадження). На даному етапі пізнання існує ймовірність присутності здогадок суб’єктів доказування, неправдивих показань, хибних висновків експертів. Тому залежно від кількості та якості доказового матеріалу визначається *ступінь* (міра, стандарт)

пізнавального процесу, котрий оцінюється як малоімовірний, імовірний чи достатньо ймовірний. Але останнє геть не елімінує потребу версіювання органами розслідування, тому такі знання потребують додаткової перевірки, в результаті якої з'являються різні аргументи, що усувають невизначеність в оцінці обвинувачення. Ухвалення вироку суду розцінюється як констатація доведеності обвинувачення поза розумним сумнівом або виправдання, що свідчить про недоведеність обвинувачення.

У другому розділі **“Правові передумови ухвалення виправдувального вироку”**, який складається з трьох підрозділів, запропоновано власний підхід до визначення правових передумов ухвалення виправдувального вироку крізь призму трьох ключових елементів: виправдання як складова мети кримінального провадження; змагальність у дослідженні доказів як передумова виправдання; правова і фактична незалежність суду як головна умова виправдання.

У підрозділі 2.1 *“Виправдання” в контексті теоретичних процесуальних конструктів “мети”, “завдання” та “призначення” кримінального провадження”* досліджено функціональну роль виправдання у системі категорій *“мета”*, *“завдання”* та *“призначення”* кримінального процесу.

Автор критично оцінює позиції вчених (В. Т. Томін, О. П. Попов, В. Г. Даєв), які вважають, що виправдання не може становити мети кримінального процесу, оскільки воно є закономірним продуктом такої діяльності. Дисертант налаштований думати, що подібна позиція суперечить сучасним процесуальним уявленням про соціальну цінність кримінального процесу як знаряддя забезпечення прав людини в цій специфічній сфері соціальної практики. Вона прямо чи опосередковано закладає передумови для збереження такої діяльнійшої норми як обвинувальний ухил, негативно впливаючи на ухвалення виправдувальних вироків. За результатами аналізу філософських, мовознавчих і правових джерел (В. Г. Кузнецов, Б. Грінченко, Л. М. Володіна, С. І. Ожегов, Р. А. Хашимов, С. П. Сереброва), а також змісту статей 2, 370, 373, 374 КПК України дисертант дійшов висновку, що назва ст. 2 КПК України *“Завдання кримінального провадження”* фактично консервує патерналістську ідеологію кримінального процесу радянської доби, не проводячи чіткого розмежування взаємопов'язаних понять призначення, мети та завдань кримінального провадження.

Виходячи з цього, дисертант обґрунтовує положення про те, що призначення кримінального процесу вказує на його функціональну роль у механізмі держави з протидії кримінальним правопорушенням. Безпосередня *мета* кримінального провадження полягає в установленні *факту доведеності* чи *недоведеності* обвинувачення в суді першої інстанції, з тим щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Відповідно поняття *“завдання кримінального процесу”* має вказувати на *те*, що треба виконати для *досягнення* поставленої мети, тобто, *швидко, повно й неупереджено* розслідувати подію передбачуваного правопорушення і розглянути справу в суді, *застосувати* до кожного учасника кримінального провадження *належну правову процедуру*.

У підрозділі 2.2 “Змагальність у дослідженні доказів як передумова реалізації юридичної можливості виправдання обвинуваченого” розкрито зміст, функції та соціально-правову роль принципу змагальності у забезпеченні рівності сторін у процесі дослідження доказів як передумови ухвалення виправдувального вироку.

Змагальний характер належної правової процедури розгляду кримінальної справи в суді першої інстанції покликаний забезпечити реалізацію засади рівності процесуальних засобів для суб’єктів, які виконують різні процесуальні функції, маючи різні процесуальні позиції та інтереси, професійні знання й досвід. Це знаходить своє втілення у конкурентних взаєминах сторін обвинувачення й захисту щодо дослідження доказів і обстоювання своїх правових позицій. У такий спосіб факт вчинення передбачуваного правопорушення конкретною особою інтерпретується з позицій сторін захисту й обвинувачення. Виходячи з цього, в цій частині роботи автор аналізує позиції вчених (О. О. Васяєв, О. С. Самоходкіна, А. Р. Белкін, О. В. Літвін) щодо поняття дослідження доказів у судовому розгляді та його співвідношення з перевіркою й оцінкою доказів. Дисертант доходить висновку, що під дослідженням доказів слід розуміти їх *інтерпретацію* сторонами кримінального процесу на предмет допустимості, належності, достовірності для обґрунтування або спростування обвинувачення перед незалежним і неупередженим судом.

Відтак продуктивність захисту залежить від чіткого визначення стороною захисту предмета виправдання, який пропонується розмежовувати на *загальний* і *спеціальний* залежно від підстав виправдання (В. О. Попелюшко). У цьому контексті слушною вбачається позиція відомого українського логіка А. Є. Конверського, який пропонує в ході змагальної процедури дослідження доказів застосовувати такі види спростування обвинувачення: спростування тези, аргументів, демонстрації.

Далі в дисертації виокремлюються способи спростування: 1) обвинувальної тези (з використанням закону “виключеного третього” і правила умовно-категоричного силізму (якщо наслідок хибний, то основа буде хибною); 2) аргументів (шляхом встановлення їх хибності й недостатності для формування у суду сумнівів у достовірності обвинувальної тези); 3) демонстрації (шляхом виявлення помилок при доведенні та формуванні висновків).

Крім того, автор пропонує дотримуватися таких правил обґрунтування: 1) виправдувальна теза (має бути чітко та зрозуміло сформульованою, залишатися незмінною протягом всього процесу обґрунтування; 2) аргументи мусять бути несуперечливими, достатніми для формування виправдувальної тези; 3) демонстрація як форма зв’язку тези й аргументів повинна реалізовуватись у конкретних різновидах умовиводів відповідно до правил їх формування (індукція, дедукція, аналогія).

Аналіз положень п. 2 ст. 23 та ст. 349–361 КПК України свідчить, що чинний закон не регламентує процесуальний порядок визнання судовими доказами показань, речей і документів, поданих до суду органами досудового розслідування. У зв’язку з цим пропонується внормувати процедуру легалізації судових доказів.

У підрозділі 2.3 “Правова і фактична незалежність суду як головна умова можливості виправдання” викладено сучасний стан правової та фактичної

незалежності суду як системи організаційно-правових, соціально-правових і процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення ухвалення ним законного, обґрунтованого і справедливого вироку.

Аналіз відповідного законодавства і судової практики дав змогу встановити наявність сталого взаємозв'язку та взаємовпливу між правовою й фактичною незалежністю суду та виправданням, що проявляється в унеможливленні впливу на суддю зовнішніх чинників та забороні втручання у здійснення правосуддя для максимального забезпечення його самостійності у прийнятті процесуальних рішень за своїм внутрішнім переконанням.

У дисертації констатується наявність розриву між правовою і фактичною незалежністю суду. За даними Центру суддівських студій 70% опитаних суддів вказали, що вони зазнавали впливу під час розгляду справи. Так, у 2005–2006 рр. було зареєстровано 10 злочинів, кваліфікованих як втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України), а в 2014–2015 рр. їх число збільшилося до 65. Із 98 опитаних автором суддів 14 зазначили, що зазнавали утисків, коли ухвалювали виправдувальні вироки. Це підтверджує висновок, що наявність у законодавстві гарантій незалежності суддів є лише потенційною можливістю їх реалізації (В. О. Гринюк). Тому питання щодо механізмів впровадження і встановлення відповідальності за їх недотримання залишається відкритим.

У третьому розділі “Процесуальна форма виправдувального вироку”, який складається з трьох підрозділів, досліджено підстави ухвалення виправдувальних вироків, розкрито особливості складання та оформлення судових рішень, проаналізовано вплив правових позицій Європейського суду з прав людини на прийняття рішення про спростування обвинувачення, окреслено проблеми та шляхи їх розв'язання.

У підрозділі 3.1 “Юридичні підстави ухвалення виправдувального вироку” аналізуються спірні питання щодо підстав ухвалення виправдувального вироку (М. І. Пастухов, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, М. Н. Суханова, О. В. Абрамов). Автор критично оцінює позиції тих дослідників, які вважають, що підставами для ухвалення виправдувального вироку є “виправдувальні обставини, вказані в законі”, “встановлені в суді виправдувальні факти”, “фактичні обставини виправдувального характеру”, що *вказують* на невинуватість особи у вчиненні злочину. Виходячи з *інформаційної* природи управлінських рішень (Л. М. Карнеєва), дисертант доходить логічного висновку, що *підставами* для ухвалення виправдувальних вироків можуть бути *недоведеність* події передбачуваного кримінального правопорушення та/або вини обвинуваченого чи інших елементів *складу* кримінального правопорушення, зазначених у КК України. Відтак далі підкреслюється, що недоведеність у цьому разі розглядається як *доказова антитеза* до обстоюваної в суді *тези* (твердження) обвинувальної влади про *доведеність* шуканих фактів і обставин кримінального провадження. Сам бо юридичний феномен доведеності трактується як *позитивний* результат оцінювання сформованого в суді процесуального знання про *factum probandum* на відповідність вимогам об'єктивного – нормативно або/і доктринально – закріпленого *стандарту* доказаності (В. П. Гмирко). Іншими словами, суд констатує факт невиконання стороною обвинувачення юридичного

обов'язку виконати вимоги стандарту “поза розумним сумнівом”. У такому разі суд мусить навести *мотиви*, з яких він відхилив докази сторони обвинувачення з посиланням на їхню неналежність, недопустимість, недостовірність і недостатність для ухвалення обвинувального вироку.

У дисертації також доведено, що, оскільки суд першої інстанції за розглядом представленого прокурором обвинувачення має ухвалювати *лише* виправдувальний або обвинувальний вирок, існує нагальна потреба розширити перелік підстав для ухвалення виправдувального вироку (Т. О. Лоскутов). У зв'язку з цим ч. 2 п. 1 ст. 373 КПК України пропонується викласти в такій редакції: “Виправдувальний вирок також ухвалюється: 1) у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення за умови відмови потерпілого від його підтримання; 2) якщо в суді встановлено, що: а) набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою; б) існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлено ухвалу суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням; в) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення”.

Порівняльним аналізом встановлено *редакційну* і *змістову* розбіжності між реабілітаційними підставами *закриття* кримінального провадження (пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України) і підставами *ухвалення виправдувального вироку* (пп. 1-3 ч. 1 ст. 373 КПК України), що на практиці спричиняє їх неоднакове застосування в часі ухвалення виправдувальних вироків. На цю обставину звернули увагу 30 із 98 опитаних суддів У зв'язку з цим пропонується викласти п.п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України в такій редакції: “Кримінальне провадження закривається, якщо не встановлено, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому підозрюється особа; 2) кримінальне правопорушення вчинене підозрюваним; 3) у діянні підозрюваного є склад кримінального правопорушення”.

У підрозділі 3.2 “*Зміст і форма виправдувального вироку*” аналізується практика ухвалення виправдувальних вироків на предмет відповідності їх змісту і форми. Наведено типові помилки при мотивуванні виправдань. Зокрема, мотивація не завжди обґрунтовується судовими доказами; не зазначаються *нормативні підстави* для визнання доказів недопустимими; не звертається увага на *суперечливий* характер доказів та їхню невідповідність змісту обвинувачення. Нерідко непереконливо обґрунтовуються й підстави виправдання, викладені в п. 1, 2 ст. 373 КПК України. Непоодинокі випадки, коли в цій частині вироку не вказується на порушення органами досудового розслідування *презумпції невинуватості*. В резолютивній частині виправдувальних вироків має місце брак посилань на підстави виправдання.

У підрозділі 3.3 “*Вплив правових позицій Європейського суду з прав людини на ухвалення рішення про спростування обвинувачення*” проаналізована практика використання рішень ЄСПЛ для аргументації *підстав* для ухвалення виправдувального вироку. Йдеться передовсім про позиції ЄСПЛ, дотичні до порушення засад презумпції невинуватості; визнання критеріями недопустимості доказів *обставин* їх отримання, що викликають сумніви в їх надійності та точності

при встановленні провокування злочину працівниками правоохоронних органів; необґрунтованість таємних способів розслідувань; отримання доказів шляхом катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України; порушення права на справедливий суд; порушення права на захист.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено наукові результати, спрямовані на розв'язання проблемної ситуації вітчизняного правосуддя у кримінальних справах, яка склалась у діяльності судів першої інстанції в контексті ухвалення виправдувальних вироків. Головними новими теоретичними та практичними результатами дослідження гносеологічної і правової природи виправдувального вироку є:

1. У *діяльнісному* сенсі феномен юридичної *помилки* у кримінальному процесі може трактуватися як наслідок апостеріорного виявлення невідповідності знання, сформованого суб'єктами кримінального провадження, досліджуваному об'єктові пізнання. Виникнення цієї невідповідності спричинено *неусвідомленим* процесом формування помилкових *de facto* висновків через роботу з недоброякісною інформацією, дефектами правосвідомості, браком життєвого та/або професійного досвіду, спеціальних знань, а також *особистісними* якостями юриста. Хибне уявлення правознавця, який здійснює кримінальне провадження, може також зумовлюватися *складністю* самого *об'єкта* процесуального пізнання та недосконалістю засобів діяльності доказування.

На відміну від юридичної помилки кримінальне процесуальне *правопорушення* являє собою *усвідомлене, винне, суспільно небезпечне діяння*, вчинене суб'єктом кримінальних процесуальних правовідносин усупереч вимогам чинного законодавства України, що завдає шкоду правам і законним інтересам учасників процесу.

2. Феномен *процесуальності* знання характеризує його *етапність і стадійність* у русі від *імовірного* до *вірогідного* у встановленні фактів і обставин кримінального провадження як процесу послідовного *розв'язання невизначеності* в перебігу вирішення основного питання кримінального судочинства. Виходячи з цих міркувань, початок кримінального провадження дисертант обґрунтовує наявністю *ймовірного знання* про передбачуване правопорушення та особу, яка його вчинила. Звідси логічно випливає теза, що всупереч усталеній думці початок кримінальної процесуальної діяльності *детермінується не подією* правопорушення, а саме потребою *встановити, чи справді* мав місце злочин та хто його вчинив.

3. До ухвалення вироку суду процесуальне знання про факт вчинення злочину конкретною особою та її винуватість презюмується *ймовірним* з огляду на інквізиційний (слідчий) спосіб його отримання (В. Гмирко) й підлягає подальшій перевірці в суді першої інстанції у рамках змагальної процедури; усвідомлення цього факту закладає *поліваріантність* судової *перспективи* вирішення справи, тобто *рівновеликої* можливості постановлення як виправдувального, так і обвинувального вироку.

4. Ухвалення виправдувального вироку, з одного боку, є результатом *негативної* оцінки судом належного виконання стороною обвинувачення юридичного обов'язку, встановленого для неї ст. 62, п. 2 ч. 1 ст. 129 Конституції України, ч. 2 ст. 17 КПК України довести винуватість особи поза розумним сумнівом, а з іншого – *позитивним фактом*, що вказує на виконання судом свого юридичного обов'язку – виправдати особу, винуватість якої не доведено стороною обвинувачення в рамках належної правової процедури.

5. Поняття “призначення кримінального процесу” має вказувати на його *соціальну функцію* в механізмі державі – забезпечувати захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень. “Безпосередня мета кримінального провадження” має іншу функцію – встановлення органом судової влади юридичного факту доведеності чи недоведеності обвинувачення в суді першої інстанції, аби кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Відповідно поняття “завдання кримінального процесу” повинно нормативно вказувати на перелік послідовних кроків, які треба зробити, щоб досягти поставленої мети – здійснити швидке, повне й неупереджене розслідування і судовий розгляд кримінального провадження, застосувати до кожного учасника кримінального провадження належну правову процедуру.

6. У контексті послідовної реалізації засади змагальності діяльність сторони захисту зі спростування предмета обвинувачення відбувається в рамках його заміщення предметом виправдання з використанням логічних засобів діяльності доказування – сукупності інтелектуальних операцій із виявлення хибності або необґрунтованості тези, аргументів, демонстрації.

7. Правова і фактична незалежність суду є *coditio sine qua* судової *здатності* постановити у справі правосудне рішення (І. Я. Фойницький). Іншими словами, вони покликані забезпечити можливість реалізації *потенціалу*, закладеного у законодавчо визначених підставах ухвалення виправдувального вироку, шляхом виправдання особи, захисту її законних прав та інтересів. Саме ця незалежність створює можливості для застосування правових механізмів для провадження неупередженого, справедливого правосуддя, захисту прав та законних інтересів людини та громадянина.

8. Юридичною підставою ухвалення судом виправдувального вироку є встановлений *факт* невиконання стороною обвинувачення юридичного обов'язку довести винуватість особи поза розумним сумнівом. Невиконання згаданого обов'язку є, як правило, сукупним наслідком скоєння стороною обвинувачення помилок різноманітної *юридичної етіології*.

9. Існує практично обґрунтована потреба внесення низки змін і доповнень до ст. 127 Конституції України, статей 2, 3, 89, 284, 373, 417, 440 КПК України та статей 65, 69, 70 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, сукупно спрямованих на вирішення проблемної ситуації вітчизняного правосуддя у кримінальних справах, яка склалась у діяльності судів першої інстанції при ухваленні виправдувальних вироків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дяков В.С. Відсутність доведеності факту вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим / В.С. Дяков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – № 11, Т. 2. – С. 143-145.
2. Дяков В.С. Поняття та юридичне значення виправдувального вироку / В.С. Дяков // Митна справа. – 2014. – № 5. – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 40-45.
3. Дяков В.С. Признаки и функции судебного приговора / В.С. Дяков // Право и политика. – 2014. – № 1. – С. 186-188.
4. Дяков В.С. Відсутність події кримінального правопорушення / В.С. Дяков // Митна справа. – 2015. – № 2. – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 209-213.
5. Дяков В.С. Гносеологічні передумови помилки в кримінальному провадженні / В.С. Дяков // Право і суспільство. – 2016. – № 4. – С. 201–207.
6. Дяков В.С. Роль суб'єктивного фактора в структурі засобів пізнання в кримінальному провадженні / В.С. Дяков // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – № 39. – С. 83–88.
7. Дяков В.С. Проблеми реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі / В.С. Дяков // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 8. – С. 169–174.
8. Дяков В.С. Правова і фактична незалежність суду – ключова умова виправдання / В.С. Дяков // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2016. – № 2 (13). – С. 57–64.
9. Дяков В. К вопросу формирования и существования “обвинительного уклона” в сфере уголовного судопроизводства / В. Дяков // *Legea si Viata*. – 2016. – Nr. 9/2 (297). – С. 38–40.
10. Дяков В.С. Процесуальність (формування) ймовірності та вірогідності знання в кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / В.С. Дяков // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 5. – С. 104–107. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/5_2016/31.pdf
11. Дяков В.С. Основні ознаки судового вироку / В.С. Дяков // Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 березня 2014 р.) – К.: НАВС, 2014. – С. 41-43.
12. Дяков В.С. Загальнотеоретична характеристика виправдувального вироку / В.С. Дяков // Публічне адміністрування в сфері органів внутрішніх справ : зб. наук. праць матер. круглого столу (м. Київ, 14 травня 2015 р.). – К. : НАВС, 2015. – С. 32-34.
13. Дяков В.С. Теоретичні підходи до визначення мети кримінального провадження / В.С. Дяков // Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19-20 серпня 2016 р. – Львів: Західноукраїнська організація “Центр правничих ініціатив”, 2016. – С. 34–37.

14. Дяков В.С. Виправдання як складова мети кримінального провадження / В.С. Дяков // Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 12-13 серпня 2016 р. – Одеса: ГО “Причорноморська фундація права”, 2016. – С. 102–105.

15. Дяков В.С. Імовірність і вірогідність знання в кримінальному провадженні / В.С. Дяков // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 5-6 серпня 2016 р. – Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація”, 2016. – С. 98–101.

АНОТАЦІЯ

Дяков В.С. Гносеологічна і правова природа виправдувального вироку. – Рукотис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2016.

У дисертації на основі теоретичних здобутків у сфері кримінального процесу, судочинства та судоустрою, кримінального та інших галузей права, існуючих міжнародно-правових норм, практики Європейського суду з прав людини, законодавства України та зарубіжних країн, вивчення практики їх реалізації здійснено комплексний аналіз проблем ухвалення виправдувального вироку. Обґрунтовано низку нових теоретичних положень і висновків, що розкривають гносеологічне підґрунтя та правову природу ухвалення виправдувального вироку, його зміст, форму та підстави. Сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації, спрямовані на розвиток теорії кримінального процесуального права, удосконалення норм національного законодавства та підвищення ефективності роботи українських судів.

У першому розділі досліджено актуальний стан наукових розробок, присвячених питанням пізнавального підґрунтя ухвалення виправдувального вироку; вивчено передумови виникнення помилок і процесуальних правопорушень у кримінальному провадженні; сформульовано власну наукову позицію щодо змісту цих понять; піддано аналізу зміст основних чинників, що впливають на внутрішнє переконання судді; наводяться аргументи щодо доконечної потреби усунення факторів, котрі прямо чи опосередковано впливають на формування ідеологем та практик обвинувального ухилу в науці, законодавстві та практиці; сформовано авторську позицію щодо фундаментальних теоретичних визначень “імовірність” і “вірогідність” та можливостей їхнього застосування в теорії кримінального процесу; науково обґрунтовано пропозиції стосовно шляхів подолання карального ухилу та правового нігілізму в кримінальному процесі та підвищення ефективності доказування у кримінальному провадженні.

У другому розділі запропоновано власний підхід до визначення правових передумов ухвалення виправдувального вироку крізь призму трьох ключових елементів: виправдання як складова мети кримінального провадження; змагальність

у дослідженні доказів як передумова виправдання; правова і фактична незалежність суду як головна умова виправдання.

У третьому розділі досліджено підстави ухвалення виправдувальних вироків, розкрито особливості складання та оформлення судових рішень, проаналізовано вплив правових позицій Європейського суду з прав людини на прийняття рішення про спростування обвинувачення, окреслено проблеми та шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: виправдувальний вирок, пізнання, суд, суддя, помилка, виправдання.

АННОТАЦІЯ

Дяков В.С. Гносеологическая и правовая природа оправдательного приговора. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2016.

В диссертации на основе теоретических достижений в сфере уголовного процесса, судопроизводства и судоустройства, уголовного и других отраслей права, международно-правовых норм, практики Европейского суда по правам человека, законодательства Украины и других государств, изучения практики их реализации осуществлен комплексный анализ проблем вынесения оправдательного приговора. Обоснован ряд новых теоретических положений и выводов, которые раскрывают гносеологическую основу и правовую природу вынесения оправдательного приговора, его содержание, форму и основания. Сформулированы теоретические положения и практические рекомендации, направленные на развитие теории уголовного процессуального права, усовершенствование норм национального законодательства и повышения эффективности работы отечественных судов.

В первом разделе исследованы гносеологические основы постановления оправдательного приговора, исследованы предпосылки возникновения ошибок, заблуждений и правонарушений в уголовном производстве с учетом особенностей познания в уголовном процессе Украины, сформулировано авторское понимание этих понятий. Проанализированы факторы, влияющие на внутреннее убеждение судьи. Приводятся аргументы относительно необходимости избавления от факторов, которые детерминируют обвинительный уклон в науку, законодательство и практику. Сформулировано авторское определение категорий “вероятность” и “достоверность” как исключительно теоретических понятий для применения в теории уголовного процесса. Научно обоснованы предложения по преодолению карательного уклона в уголовном процессе, повышению эффективности познания в уголовном производстве.

Второй раздел диссертации посвящен правовым предпосылкам постановления оправдательного приговора. Предлагается собственный подход к определению правовой природы постановления оправдательного приговора сквозь призму трех ключевых аспектов: оправдание как составляющая цели уголовного производства;

состязательность в исследовании доказательств как предпосылка оправдания; правовая и фактическая независимость суда как ключевое условие оправдания.

В третьем разделе диссертации рассмотрены вопросы, касающиеся оснований для постановления оправдательного приговора, раскрыты особенности составления и оформления судебных решений, проанализировано влияние правовых позиций Европейского суда по правам человека на принятие решения об опровержении обвинения, очерчены проблемы и пути их разрешения.

Ключевые слова: оправдательный приговор, познание, суд, судья, ошибка, оправдание.

SUMMARY

Dyakov V.S. Epistemological and legal nature of an acquittal. – Manuscript.

Dissertation for scientific degree of candidate of legal sciences on specialty – 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operatively-search activity. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis is based on theoretical advances in the industry of the criminal process, justice and the judicial system, criminal, international, and other branches of law, international law, practice of human rights law of the European Court, the legislation of Ukraine and other countries, study of their implementation practices - a comprehensive analysis of the removal problems acquittal was carried out. Substantiated a number of new theoretical propositions and conclusions that reveal the epistemological basis and the legal nature of an acquittal, the content, form and the grounds. Formulated the theoretical principles and practical recommendations aimed at the development of the theory of criminal procedural law, the improvement of national legislation and improving the efficiency of the domestic courts.

In the first chapter predictors of errors and procedural violations in criminal proceedings were examined; own position on the scientific content of these concepts was formulated; key factors which influence to the inner conviction of the judge were analyzed; arguments about the need to eliminate factors that directly or indirectly influence the formation of ideologies and practices accusatory bias in science, law and practice were given; the author's position on theoretical definitions of "probability" and "reliability" and possibilities of their application in the theory of criminal proceedings were formed; scientifically grounded proposals as to how to overcome the accusatory bias and legal nihilism in criminal proceedings.

In the second chapter proposed own approach how to determinate the legal preconditions of adjudgment of acquittal decision in the light of three key elements: justification as part of criminal proceedings; competition in the research evidence as a precondition for justification; legal and actual independence of the court as a condition of justification.

In the third section explored the grounds of approval for acquittals, the features of preparation and execution of court decisions were disclosed, the influence of the legal position of the European Court of Human Rights on the decision to refute the charges was analyzed, the problems were highlighted and solutions were outlined.

Keywords: acquittal, knowledge, judgment, judge, error, excuse.